

Richard Pražák
Dějiny Uher a Maďarska v datech

Magyarország története évszámokban
Praha, Nakladatelství Libri, 2010. 534 p.

Egy újonnan megjelent Magyarország-történet általában izgalmas olvasmány mind a szak-történészek, mind az érdeklődő laikusok számára. Persze nem ez idáig ismeretlen tények, új adatok tömkelegét keressük ilyenkor, hanem azt, hogy mi volt a szerző koncepciója, hogyan látja, hogyan értelmezi a magyar történelmet. Ha egy ilyen könyv szerzője ráadásul nem magyar, hanem külföldi történész, még a szokottnál is nagyobb jelentősége lehet a benne foglaltaknak, hiszen nagy az esélye annak, hogy egy, a magyar történelemértelmezéstől jelentősen eltérő koncepcióval áll elő.

A 2010 szeptemberében elhunyt Richard Pražák a 20. – és bátran kimondhatjuk, hogy a 21. – század legjelentősebb hungarológusainak egyike, a cseh–magyar kapcsolattörténet-írás legkiemelkedőbb alakja volt, aki nélkülözhetetlen szerepet játszott a cseh–magyar történelmi, kulturális kapcsolatok kutatásában, a magyar történelem és kultúra csehországi népszerűsítésében. Kiterjedt, nagy jelentőségű életművének méltó lezárása 2010-ben megjelent utolsó könyve, a *Dějiny Uher a Maďarska v datech*, amely a magyar történelem alakulását követi nyomon a kezdetektől 2009-ig. A kötet ugyan formailag egy történelmi kronológia, ám túlmutat a pusztán évszámokon: precíz, pontos, alapos, és ami a legfontosabb, értő összefoglalását adja a magyar történelemnek. Nem magyar szerzők esetében ugyanis fennáll a felületesség, a sarkos fogalmazások, a megalapozatlan következtetések, a félresiklott koncepciók veszélye,¹ ám ezeket Pražák sorra elkerüli. Könyvéből egyértelműen kiderül, hogy legalább olyan jól ismeri a magyar történelmet, mint a magyar történészek, külföldiként szemléletmódja pedig lehetővé teszi, hogy a magyar történészekétől eltérő, releváns kérdéseket tegyen fel és újfajta, szakmailag megalapozott koncepciókat vázoljon.

Az alábbiakban két szempontrendszer segítségével vizsgálom a munkát. Az első kérdés magától értetődő: milyen különbségek vannak Pražák könyvének következtetései és a magyar történészek eredményei között? Miként látja Pražák a magyar múltat? Milyen korszakok jelennek meg hangsúlyosabban a könyvben? Másrészt pedig megpróbálom összevetni Pražák művét a szlovák történetírás eredményeivel. Ez az elsőre talán nem ideillőnek tűnő szempont valójában nagyon is releváns, hiszen a cseh–magyar viszonyrendszert aligha tárgyalhatjuk a szlovák tényező megkerülésével. Látni fogjuk, hogy a cseh szerző könyvében számos olyan problémára választ kaphatunk, amelyet a szlovák és a magyar történetírás soktucatnyi közös konferencia után sem volt képes rendezni.

Pražák Magyarország-története tehát egy kiegyensúlyozott, pontos alkotás, csupán egy ponton mutat látványos eltérést a magyar történelmi kánontól, ez pedig a nemzetiségi kér-

¹ És ez nem csak a régió kívül élő nyugati szerzőkre vonatkozik – érdemes összevetni Pražák kötetét a szintén cseh Rudolf Kučera művével (*Közép-Európa története egy cseh politológus szemével*. Korma, Budapest, 2008), aki – egyébként alapvető hibáktól hemzsegő könyvében – átvette a sérelmi retorikára épülő magyar történelemértelmezést. (Erről bővebben lásd: *Demmel József: Mozdulatlan határátlépés*. Rudolf Kučera: *Közép-Európa története egy cseh politológus szemével*. Regio, 19. (2008) 4. 231–236.)

dés. A szerző jóval nagyobb hangsúlyt helyez erre a témára, mint a hasonló magyar könyvek, például a dualizmusról szóló fejezet tíz alfejezete közül négy szól a magyarországi nemzetiségi kérdés alakulásáról, míg a legtöbb magyar történeti összefoglalóban egy alfejezeteként szerepel ez a kérdés. A legjobban maga a kötet magyarra csak nyakatekerten fordítható címe illusztrálja ezt a kiemelt figyelmet, hiszen látványosan különválasztja az 1920 (1918) előtti, soknemzetiségű történelmi Magyarország (Uher) történelmét az etnikailag csaknem homogén Magyarország (Mađarsko) történelmétől. Pražák koncepciója arra figyelmeztet, hogy a legtöbb történeti kutatás során érdemes lenne nagyobb jelentőséget tulajdonítani annak a ténynek, hogy az 1918 előtti Magyarország etnikailag rendkívül heterogén volt, és csak minden második, sőt olykor csak minden harmadik lakója volt magyar anyanyelvű. Nem elég ezt jelezni vagy csupán tudatosítani, hanem, ahogy Pražák tette, szükséges tőnik folyamatos vizsgálati szempontként is érvényesíteni.

A szlovák és a cseh nyelv nagyfokú hasonlósága lehetővé teszi, hogy érdemben összevegyük a Pražák, illetve a szlovák történétírók által használt szaknyelvet. A szlovák–magyar történetkapcsolatok egyik komoly problémája ugyanis éppen az alkalmazott terminológiák eltérése és a történelmi nevek írása közti különbség. A Dějiny Uher a Mađarska megoldásai ebből a szempontból is előremutatónak tűnnek. A szlovák történetírásban csak tavaly kezdődött érdemi vita abban a kérdésben, vajon egy adott történelmi szereplő neve milyen nyelven írható le, lehet-e a hatályos szabályozásra hivatkozva szlovakizálni minden nevet, vagy azt a formát kell használni, amit az adott személy maga is használt, vagy amely az identitásához a legközelebb állt.² E vita eredményei (ha a szakmai érvek győznek) csak hosszú évek múlva válhatnak általános gyakorlattá. Addig is kiváló mintául szolgálhat Pražák könyve, aki szigorú következetességgel ragaszkodik ahhoz az elvhez, hogy minden nevet úgy írjon, ahogy az illető használhatta. A legtöbb említett név tehát magyar alakban szerepel (s nem lesz Zay Károlyból Karol Zai, Madách Imréről Imrich Madáč, Lónyay Menyhértből Melchior Lónai stb.), de az is tanulságos, hogy mikor tér el ettől a gyakorlattól. A kötetben ugyanis Zrínyi Miklós helyett Mikuláš Zrínsky, Martinovics Ignác helyett Ignjat Martinović, Kollár Ádám Ferenc helyett Adam František Kollár szerepel, megerősítve a fent már elmondottakat, tehát hogy Magyarország történelme értelmezhető szlovák, horvát, szerb, román nemzeti-nemzetiségi szemszögből is. Az is helyénvalónak tűnik, hogy a cseh történelemben is szerepet kapó magyar királyok neve cseh írásmóddal szerepel, tehát például Luxemburgi Zsigmond Zikmund Lucemburskýként, Hunyadi Mátyás Matyáš Korvinként jelenik meg.

A névhasználatnál is súlyosabb probléma, hogy a szlovák történetírás következetesen Slovenskóként (Szlovákia) emlegeti a mai Szlovákia területét, anakronisztikus módon visszavetítve az államalakulatot olyan korszakokba is, amikor semmilyen formában nem létezett. Ritka kivétel, ha egyáltalán felmerül ez problémaként, ám nyelvi nehézségekre hivatkozva általában elvetik „a mai Szlovákia területén” kifejezés használatát. Pražák a gyakorlatban mutatja meg, hogy valójában semmi akadályja nincs ennek a formának, nem teszi nehézkessé a szöveget, ha Slovensko helyett „na území dnešního Slovenska”-t ír (pl. 92. oldal).

Ezek azonban alapvető szakmai szabályok, és csak a hasonló nyelvi közeg eltérő gyakorlatának fényében tűnnek jelentős lépéseknek. Ahol azonban világosan megmutatkozik

2 Dušan Kováč: Problém písania mien historických osobností z obdobia uhorských dejín. *Historický časopis*, 58. (2010) 1. 135–137.; Anton Hrnko: Ad: Dušan Kováč, Problém písania mien historických osobností z obdobia uhorských dejín. *Historický časopis*, 58. (2010) 3. 343–345.; Milan Zemko: Ad: Dušan Kováč, Problém písania mien historických osobností z obdobia uhorských dejín. *Historický časopis*, 58. (2010) 4. 725–727.

nemcsak Pražák történelmi tehetsége, de embersége is, az a lakosságcsereéről szóló rövid bevezetés. Itt szinte magától értetődő a szlovák történetírással való összevetés, hiszen a két nemzeti emlékezetnek a kérdéssel kapcsolatos álláspontja első látásra azonosnak tűnhet. A 2003-ban kiadott, a legjelesebb szlovák történészek által írt Szlovák történelem lexikona így ír az eseményről: „1946. február 27-én Budapesten csehszlovák–magyar megállapodást kötöttek a lakosságcsereéről (a magyarországi szlovák kisebbség a szlovákiai magyar kisebbség helyett) az áttelepülők vagyoni helyzetének figyelembevételével. Magyarországról 71 787 személy érkezett Csehszlovákiába, Csehszlovákiából 89 660-an kerültek Magyarországra, 44 129 magyart az általános munkakötelezettségről szóló dekrétum alapján Csehországba telepítettek, 362 679 személy reszlovakizált (felvette a szlovák nemzetiséget).”³ Ezzel szemben Pražák kimondja, hogy a megállapodást elsősorban a csehszlovák (főként pedig a szlovák) fél szorgalmazta, amelynek fő célja a szlovákiai magyarság „*totális áttelepítése*” volt, a telepítés során pedig olyan túlkapások is történtek, amelyek olykor emberéletbe kerültek. Pražák másként látja a magyarok Csehországba való telepítésének kérdését is: „1946. november 18-án kezdődött egy másik, nem túl szívderítő akció a szlovákiai magyarok kitelepítésére a cseh határ menti területekre, ami főként a magyar parasztságot érintette súlyosan, és nem mindig vette figyelembe, hogy fasiszta elemekről vagy ártatlan személyekről van szó” (456. oldal). Ezek után nem meglepő, hogy Pražák Esterházy Jánost sem háborús bűnösnek emlegeti, hanem egy koncepció per áldozataként, nem feledkezve meg arról sem, hogy a magyar politikus volt az egyedüli, aki a zsidók deportálása ellen szavazott a szlovák parlamentben. A különbség tehát világosan látszik: Pražák példás módon ír erről a kifejezetten érzékeny kérdéstről, minden túlzástól mentesen, a tényekhez ragaszkodva, mégis nagyon empatikusan, nem hártja el a csehszlovák fél felelősségét, nem kezeli egyszerű lakosságmozgatásként az eseményeket, és nem hallgatja el a magyar sérelmeket sem.

Az empátia általánosságban véve is nagyon fontos jellemzője Pražák könyvének és egész munkásságának is, hiszen egy másik nemzet történelméről pontosan, elfogultságoktól, leegyszerűsítésektől mentesen írni itt, Közép-Európában nagyon nehéz feladat, és egyben nagy felelősség is. A 19. században az egyes nemzetek történetírói saját nemzetük történetét sokszor egy másik nemzettel folytatott szakadatlan harcként ábrázolták, s bár a 21. században már más a történész szerepe, Pražák feladata mégsem lehetett egyszerű. Nyilvánvalóan nem vehette át kritikátlanul a magyar történelemről szóló magyar nemzeti elbeszélést – ebben az esetben nem lett volna szükség órá, elég lett volna egy magyar kronológiát csehre fordítani. Pražáknak tehát újra kellett értelmezni a teljes magyar történelmet, de legalábbis megvizsgálni, hogy hol instabil, hol támadható vagy megkérdőjelezhető a magyar történelmi kánon. Ez pedig azt is jelenti, hogy legalább olyan jól kellett ismernie a magyar történelmet, mint az ezzel foglalkozó magyar szakembereknek, hiszen csak így tudott az övéktől több esetben eltérő véleményt megfogalmazni.

Vannak különbségek aközött, ahogy Richard Pražák, és ahogy a magyar történetírás szemléli a magyar történelmet. Ezekből a különbségekből azonban csak tanulni lehet, empátiát, toleranciát, történetírói érzékenységet és odafigyelést. Hiszen aligha arra van szükség, hogy kívülről is visszaigazolást kapjunk a saját nemzeti narratívánkhoz, sokkal inkább arra, hogy önreflexióra, önvizsgálatra, másfajta megközelítésekre késztesen ez a külső impulzus. Mindez pedig megtalálható Richard Pražák könyvében.

Demmel József

3 Dušan Škvarna (szerk.): A szlovák történelem lexikona. Ford. Kulcsár Mónika. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 2003. 179.